

Kerkuilen, wel en wee

Door S. Braaksma en O. de Bruyn

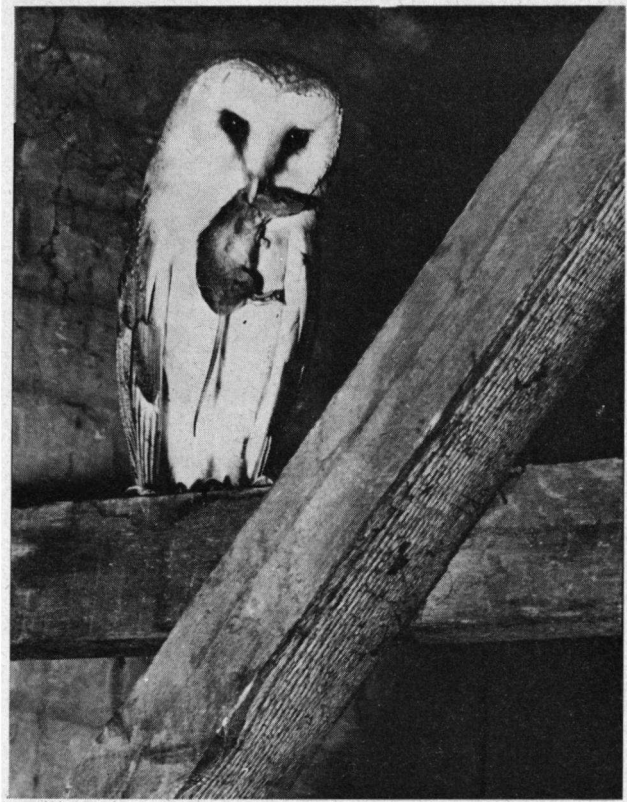
Het feit dat Kerkuil en Ransuil aan de top staan van de lijst van de aantallen in ons land opgezette vogels vormt een duidelijke aanwijzing voor de aantrekkelijkheid van deze dieren.

Het is echter tevens een aanwijzing voor het feit dat de belangstelling niet altijd positief gericht is. Bij navraag blijkt immers maar al te vaak dat een uil moedwillig is gedood omdat hij zo mooi was om op te zetten. Een belangrijk deel van de opzettelijk gedode vogels komt bij clandestiene preparateurs terecht (waarmee dan tevens een tweede wetsovertreding wordt begaan!). Ook door erkende preparateurs zijn echter meermalen moedwillig gedode uilen opgezet. Eén van hen vertelde ons bijvoorbeeld dat hij enkele jaren geleden twee, volgens hem kennelijk geschoten, exemplaren gelijktijdig kreeg aangeboden van een beruchte stroper. Deze bleek echter in het bezit te zijn van het voorgeschreven (maar helaas lang niet altijd gevraagd!) vervoersbewijs, uitgeschreven door de Rijkspolitie in zijn woonplaats omdat hij had verklaard dat hij deze, kennelijk door een ander geschoten vogels, had gevonden.

Uit het register van een andere erkende preparateur bleek dat deze, binnen drie maanden van éénzelfde klant vier puntgave 'verkeersslachtoffers' had ontvangen, alle voorzien van een vervoersbewijs. Er mag overigens gelukkig wel worden aangenomen dat het overgrote deel van de circa 11.000 kerkuilen (!!) die na de oorlog door erkende preparateurs blijkens hun boekhouding zijn opgezet, is gestorven zonder dat er sprake was van moedwillige vervolging van de betrokken vogels.

Menselijke activiteiten zijn echter ook vaak indirect debet aan de dood van verscheidene vogels. Bij de Kerkuil denken wij in dit verband meestal in de eerste plaats aan de indirecte vergiftiging door wat men in de wandeling veelal nog 'landbouw-vergiften' pleegt te noemen. Zo maakte bijvoorbeeld Mörzer Bruyns (1962) melding van naar schatting 20 Kerkuilen door parathion gedood, terwijl Wedts de Swart (1971) publiceerde dat in één jaar in Zeeland 44 door vergif gedode Kerkuilen zijn gevonden. De gegevens over de omvang van de in de afgelopen winter opgetreden massale sterfte van uilen en andere stootvogels in Zeeland en West-Brabant zijn nog incompleet. Het gaat hier echter stellig om vele tientallen exemplaren, die althans ten dele kennelijk het slachtoffer zijn geworden van vergif. In een artikel in 'Sterna' wordt melding gemaakt van 138 gedurende deze winter op Walcheren, Noord- en Zuid Beveland en op Schouwen en Duiveland doodgevonden stootvogels en uilen waarbij tenminste 29 Kerkuilen. Van 4 Kerkuilen is vermeld dat zij door vergiftiging om het leven zijn gekomen (Eckhardt 1973). Kwantitatieve gegevens over de residuen van verschillende soorten vergif aangetroffen in eerder dood gevonden Kerkuilen zijn gepubliceerd door Koeman, Vink, De Goeij, Fuchs, Rooth en De Vos (zie literatuurlijst).

De analyse-gegevens van een aantal deze winter in Zeeland verzamelde Kerkuilen zullen binnenkort worden gepubliceerd door een medewerker van het Centraal Diergeneeskundig Instituut. De uitkomsten van de tot dusverre ingestelde onderzoeken wijzen er op dat vergif in ieder geval plaatselijk mede een rol kan hebben gespeeld bij de geconstateerde achteruitgang van de kerkuilenstand. Andere factoren die de kerkuilen-

Het is zeer aannemelijk dat de voedselpositie, zo niet doorslaggevende, dan toch van zeer grote betekenis is voor de sterke achteruitgang van de Kerkuil

Foto: R. Surmont

stand ongunstig hebben beïnvloed zijn de sterfte veroorzaakt door het verkeer en het aanvliegen tegen elektrische leidingen en andere draden. Ook het ingazen van invliegopeningen in kerktorens en kerkzolders heeft plaatselijk zowel direct als indirect een ongunstige invloed gehad op de uilenstand: direct door de sterfte van per ongeluk opgesloten vogels en indirect door het verloren gaan van goede broedgelegenheden. Dit laatste geldt ook voor het afsluiten van uilengaten in boerenschuren.

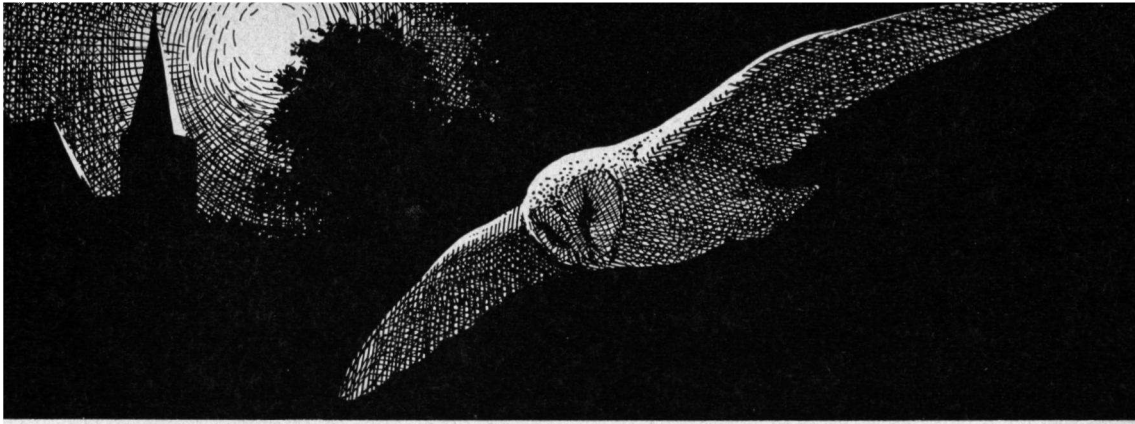
Het lijkt ons echter goed mogelijk dat de genoemde factoren in wezen slechts een vrij ondergeschikte rol hebben gespeeld bij het vrijwel overal in ons land (en ook elders!) geconstateerde drastische teruglopen van het aantal broedparen. Het is namelijk zeer aannemelijk dat de voedselpositie, zo niet van doorslaggevende dan toch van zeer grote betekenis is in het kader van de sterke achteruitgang van de Kerkuil in de laatste decennia. Er zijn vele aanwijzingen voor het drastisch teruglopen van de hoeveelheid prooidieren in een groot deel van het verspreidingsgebied als gevolg van de ontluistering van ons landschap door ontginningen, wegaanleg, onkruidbestrijding etc. Een definitief oordeel over de mate waarin dit doorgewerkt heeft op de kerkuilenstand is ons echter niet mogelijk voor wij al het verzamelde feitenmateriaal aan een grondig onderzoek hebben onderworpen. Wij zijn hier inmiddels al druk mee doende. Het is namelijk onze bedoeling om in 1974 in 'Limosa' één of meer uitvoerige artikelen te publiceren over de achteruitgang en over bepaalde levensgewoonten van de Kerkuil. Inzake enkele inmiddels al verschenen tussentijdse publicaties zij verwezen naar de bijgevoegde literatuurlijst.

In dit artikel zal mede in verband met het karakter van dit jubileumnummer vooral aandacht worden besteed aan het beschermings-aspect.

Omvang van de achteruitgang

Uit talloze gesprekken met o.m. kosters, boeren en plaatselijke vogelkenners bleek dat de Kerkuil vroeger in vrijwel alle delen van ons land een gewone broedvogel was. Kwantitatieve gegevens over de vroegere verspreiding zijn echter helaas vrijwel niet beschikbaar.

Honer (1963) is de enige die zich heeft gewaagd aan een schatting van het totale aantal broedparen in ons land vóór de strenge winter van 1962-1963. Hij taxeerde dit op ± 3000 . In zijn artikel legt hij sterk de nadruk op de voorkeur van de Kerkuilen voor het broeden op alluviale kleigronden. Het is interessant om Honer's gegevens te vergelijken met onze huidige kennis over de verspreiding van deze soort. Onze gegevens wijzen er namelijk op dat de dichtheid op de diluviale gronden vroeger kennelijk danig is onderschat. Het lijkt ons mede hierom aannemelijk dat er in feite vóór 1963 in goede muizenjaren wel ten minste 3500 Kerkuilen paren in ons land plachten te broeden. Er was overigens ook in 1962 al sprake van lokale achteruitgang. Het beeld van deze achteruitgang werd echter wat vertroebeld door de bekende sterke jaarlijkse aantalschommelingen ten gevolge van aantalsfluctuaties van de veldmuis (zie bijvoorbeeld het nu ook in het Nederlands verkrijgbare prachtige boek van Sparks en Soper) en door de mogelijkheid van al dan niet tijdelijke migratie van een deel van de broedvogels naar o.m. de nieuwe IJsselmeerpolders en andere gerenommeerde veldmuisplaag-gebieden. Uit het voorgaande is al gebleken dat wij het voedsel en hierdoor indirect ook het klimaat als zeer belangrijke, zo niet de belangrijkste, aantal regulerende factoren beschouwen. Wat het klimaat betreft dient nog te worden opgemerkt dat de Kerkuilen stellig hebben geprofiteerd van het feit dat ons land na 1963 geen langdurige perioden met vorst en sneeuw meer heeft gekend. Desondanks heeft de stand nooit meer het peil bereikt van voor de strenge winter, waarin zoveel Kerkuilen zijn omgekomen omdat aanhoudende sneeuw de toch al sterk in aantal teruggelopen muizen voor de uilen merendeels onbereikbaar maakte. Wij registreerden in de loop der jaren 1967-1973 in totaal slechts circa 260 met zekerheid bezette broedterritoria en een dito aantal dubieuze broedplaatsen. Veel van deze broedplaatsen blijken niet geregeld als zodanig te zijn benut. Met name in de slechte muizenjaren 1969 en 1973 kwamen veel paren niet tot broeden. Het hoogste aantal zekere broedparen werd geregistreerd in 1972. Er werden toen 164 broedplaatsen bekend, terwijl tevens ruim 100 dubieuze paren zijn geboekt. Daar gevoeglijk mag worden aangenomen dat ondanks intensieve naspeuringen lang niet alle broedparen werden geregistreerd, taxeerden wij het werkelijk aantal paren in 1972 op minimaal 300 en maximaal 500. Dit jaar werden tot dusverre van 94 zekere broedplaatsen uit 1972 controle gegevens bekend. Hieruit blijkt dat slechts op 48 plaatsen opnieuw Kerkuilen hebben gebroed. Daarnaast werden tot nu toe slechts 4 nieuwe broedgevallen genoteerd. Daar mag worden verwacht dat de nog te controleren broedplaatsen een slechts weinig afwijkend beeld te zien zullen geven, menen wij te mogen stellen dat in 1973 hoogstens de helft van de in 1972 aanwezige paren hebben gebroed, zodat de broedvogelstand, al dan niet tijdelijk, is gereduceerd tot 150 à 250 paren. Een blik op de voorlopige verspreidingskaarten leert dat het aantal broedparen in het westen en noorden van ons land dit jaar vrijwel nihil is. Het leeuwedeel van de nog resterende Kerkuilen is te vinden in de provincies Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. Ook daar — vooral in Limburg — is het aantal echter sterk teruggelopen. De gemiddelde broedresultaten

Menselijke activiteiten zijn vaak ook indirect debet aan de dood van de Kerkuil. In de eerste plaats door wat men 'landbouwvergiftten' pleegt te noemen. Tekening: H. J. Slijper zijn zoals te verwachten was in dit over het algemeen slechte muizenjaar eveneens slechter dan vorig jaar.

Over broedplaatsen en mogelijkheden tot bescherming

Voor de oorlog waren er in ons land vele honderden kerken waarin min of meer geregeld Kerkuilen broedden. Hun merktekens, in de vorm van lange brede witte meststrepen op de nokbalken, zijn in veel kerkgebouwen nog steeds niet vervaagd. Toch was ook vroeger de naam Kerkuil al min of meer misleidend. Het percentage 'buitenkerkelijken' was ook destijds namelijk al veel groter dan het aantal vogels dat hun naam echt eer aandeed. Dit is nu in nog sterkere mate het geval. Wij taxeren het huidige percentage kerkbewoners op 15 à 20 % van het totaal. De overige vogels huizen merendeels in boerderijen en schuren en in mindere mate in kastelen, molens, forten, leegstaande gebouwen, schoorstenen van woningen en dergelijke. Het percentage bewoners van holle bomen bedraagt in ons land waarschijnlijk minder dan 1 %. Broedgevallen in hooi of tussen stroballen komen eveneens slechts incidenteel voor. In kerken bestaat over het algemeen een voorkeur voor het broeden op zolders. In boerderijen huizen de uilen meestal in de ruimten achter de zogenaamde uilenborden of in de gelukkig nog in vele schuren aanwezige broedhokken voor duiven.

Er wordt ons vaak gevraagd wat men als particulier kan doen om de kerkuilenstand te bevorderen. Ons antwoord is zevenvoudig:

1. Het meehelpen om door middel van woord en geschrift de Kerkuilen in de goede zin van het woord populair te maken bij ons volk. ('beste muizenvangers die geen melk drinken en ook af en toe nog een rat mee naar huis brengen'.)
2. Het zorgen voor voldoende broedgelegenheden: Hieronder valt zowel het plaatsen van uilenkasten in boerderijen, kasteeltorens en kerkzolders enz., als het opnieuw toegankelijk maken van vroegere broedgelegenheden door het verwijderen van glas of gaas voor de invlieg-gaten. Het spreekt vanzelf dat dit alleen dient te gebeuren met instemming van de beheerders van de betrokken gebouwen! Als men voor het creëren van nieuwe broedgelegenheden de goede plaatsen uitkiest kan de kans op succes relatief groot zijn. Dit blijkt uit het feit dat in 28 van de 68 sedert 1967 geplaatste kasten waarvan ons resultaten bekend zijn al Kerkuilen hebben gebroed.
3. Het verstrekken van extra voedsel op de vaste dagverblijfplaatsen in geval van aanhoudende vorst en sneeuwval. Hiervoor komen niet alleen muizen en ratten maar bijvoorbeeld ook dode kippen of eenden en zelfs slachtafval van kuikens in aanmerking. Men kan ook trachten de uilen indirect te voeren door ter plaatse de knaagdieren te voeren (zie Sollie 1963).

4. Het maken van propaganda voor het behoud van houtwallen en het helpen bij het tijdrovende onderhoud hiervan. Houtwallen vormen namelijk één van de meest voedselrijke bestanddelen van een kerkuilenbiotoop.
5. Het optreden tegen of ter kennis brengen aan opsporingsambtenaren van wetsovertredingen ten aanzien van Kerkuilen.
6. Het verlenen van premies voor geslaagde broedgevallen (het Comité ter Instandhouding van de Drentse Fauna betaalde vorig jaar in Drenthe f 100,— per broedgeval en onze actieve Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels betaalt thans in ons hele land nog f 25,— per geval). Het bestaan van een premiereregeling lijkt ons namelijk helaas noodzakelijk zo lang er nog mensen zijn die alleen ter wille van geld de Kerkuilen met rust willen laten of er op willen letten dat de broedgevallen niet door anderen worden verstoord.
7. Het met klem eisen van strengere bestraffingen van overtredingen van de Vogelwet. De thans gebruikelijke straffen van f 20,— tot f 50,— boete voor het doden van een uil schrikken zeker niemand af.

Wij zullen het op prijs stellen als ieder die over nog niet gepubliceerde inlichtingen over het voorkomen van Kerkuilen beschikt zich in verbinding wil stellen met de Inspectie Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer. Dit geldt ook voor gegevens van oudere datum. Op onze beurt zijn wij graag bereid om desgevraagd voor zover dit in ons vermogen ligt nadere richtlijnen te verstrekken inzake de bescherming van deze ons zo dierbare vogels.

Tot slot willen wij graag nogmaals onze welgemeende dank betuigen aan de meer dan duizend mensen die ons behulpzaam waren door het geven van inlichtingen en vooral ook aan degenen die daadwerkelijk hebben bijgedragen aan de bescherming van de Kerkuil door het verschaffen van nieuwe broedgelegenheden.

- S. Braaksma, Handelskade 16, Vreeswijk (kantooradres: Inspectie Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer, J. M. Kemperstraat 3, Utrecht) en O. de Bruyn, Hoofdstraat 94, Terborg (studieadres: Kleine Appelstraat 21, Groningen).

LITTERATUUR:

- Braaksma, S. (1971):** De kerkuil wordt met uitsterven bedreigd. De Lepelaar 11: 12 - 15.
- Braaksma, S. (1971):** Drentse kerkuilen sterven uit; — hoe is het in Friesland gesteld? Vanellus 23: 76 - 79.
- Braaksma, S. (1971):** Slechte kansen voor de kerkuilen. De Boerderij 55: 270.
- Braaksma, S. (1971):** Kerk en Dier, ofwel N 70 op de kerkzolder. De Kerkvoogdij. Januari-nummer 1971, pp. 2990 - 2992.
- Braaksma, S. (1971):** De Kerkuil bedreigd! Bosbouwvoorlichting, Januari-nr. 1971, pp. 1 - 3.
- Braaksma, S. (1971):** Kerkuilen. De Nederlandse Jager 76: 84.
- Braaksma, S. (1972):** Nogmaals de kerkuil. De Lepelaar 24: 10 - 13.
- Braaksma, S. (1973):** Broedgevallen van kerkuilen in 1972. De Lepelaar 28: 16 - 17.
- Donqen H. van (1971):** Onze kerkuilen. De Lepelaar 15: 12.
- Eckhardt, J. W. (1973):** Stootvogel- en Uilensterfte in Zeeland. Sterna 17: 60 - 63.
- Fuchs, P. (1970):** Nevenwerking Bestrijdingsmiddelen. Jaarverslag ITBON 1969, pp. 23 - 29.
- Fuchs, P., J. Rooth en R. H. de Vos (1972):** Residue levels of persistent chemicals in birds of prey and owls in the Netherlands in the period of 1965 - 1971. TNO-nieuws 27: 532 - 541.
- Honer, M. R. (1963):** Observations on the Barn Owl (*Tyto alba guttata*) in the Netherlands in relation to its ecology and population fluctuations. Ardea 51: 158 - 195.
- Koeman, J. H., J. A. J. Vink en J. J. M. de Goey (1969):** Causes of mortality in birds in the Netherlands in the winter of 1968 - 1969. Ardea 57: 67 - 76.
- Mörzer Bruyns, M. F. (1962):** Rivon onderzoek over vergiftiging van vogels in 1962. Het Vogeljaar 11: 95.
- Sollie, M. (1963):** Geslaagd experiment met wintervoeding van Velduilen. Het Vogeljaar 11: 92 - 94.
- Sparks, J. en T. Sober (1970):** Owls, their natural and unnatural history.
- Wedts de Swart, J. C. (1971):** Tweehonderdzevenentwintig dode stootvogels in de Zeeuwse delta. Het Vogeljaar 19: 566 - 568.
- Zie ook 'De Wielewaal' 29, nr. 12 - december 1973.